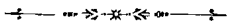

վարժապետութեամբ և շատերն ալ խանութ-
պանութեամբ կամ միջնորդութեամբ: Իսկ
անոնք որ ապրուստնին մտածելու պէտք
չունին՝ երբեմն կը գրեն, երբեմն այցելու-
թիւններ կ'ընեն և երբեմն ալ քարայա-
տակի ճարտարապետութեամբ կ'աւանդեն
օրերնին, բայց ասոնց երկրաչափութիւնը
մետրական դրութեամբ չէ, այլ ոտորով:

3200

ՆԻԻԹԵՐ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ՋՈՒՂԱՅԻ ԴԻՐԵԼ ԻՍՊԱՀԱՆԻ

ՊԱՏՄԱՐԻՍԷ ԱՏԵՆ

Ճոհն Մալքոյմ, որ անցեալ դարու սկիզբնե-
րը երկար ատեն Անգլիոյ գետպանն է եղած Պա-
րսկաստանի մէջ, ի դարձին Եւրոպայ նոյն երկ-
րին պատմութիւն մը գրած է, որ կը հասնի
մինչեւ իր ժամանակը:

Մեզի համար հետաքրքրական է այն կտորը
որ կը նկարագրէ Ջուղայի Հայոց դերը՝ զոր
ունեցան երբ 1722 տարիին, Հիւսէին շահի օրով,
Աֆղաններու Մահմուտ իշխանը պաշարեց ու ա-
ռաւ իսպահանը:

Ահաւասիկ տոյն էջին թարգմանութիւնը:
Ջուղա արուարձանին վիճակը մեծ անհանգիստ-
տութեան պատճառ էր Արքունիքին համար, որ
որոշած էր պաշտպանել իսպահանը: Հայերը որ
կը բնակէին այն արուարձանին մէջ, և Աբասի
օրով հարստացեր էին, ատելութեան և նախան-
ձի առիթով դարձեր էին Հիւսէին շահի ատեն, որ
վերոց իրենցմէ բոլոր առանձնաշնորհներն
ներք, և վաւերացուց այն հրովայտակը՝ որով
կը վճռէր թէ երբ մահմէտական մը հայ մը ըս-
պանէ, պէտք չէ կենալը կործնել, այլ այս-
չափ ինչ քանակութեամբ ցորեն տայ մեծածի-
ազականներուն: Հայերը բնակաւայտաբար շատ
տեղք էին վարչութիւնէ մը որ այսպէս հրապա-
րակաւ գիրենք կը հալածէր. կառավարութիւնն
ալ կատակածէր որ չըլլայ թէ Հայերը պաշար-
ման այս նեղ դիրքին մէջ Աֆղաններու կողմը
բռնեն, շահին հրովարտակ մը հանել տուաւ այս
ինքնատուր թէ ինք ամենեւն աւելի Հայերուն վը-
րայ վտանգ է քան իր միւս բոլոր հպատակնե-
րուն, և զանոնք կը հրաւիրէր որ գունդ մը ձե-
ւացնեն իր արքայական անձը պաշտպանելու հա-
մար:

Հայեր՝ համարումի այստիսի պատուաւոր ցոյ-
ցէ մը խաբուելով, ամէնքն ալ երկրորդ օրը գե-
նուած պալատը ներկայացան կուռելու: Բայց
Հիւսէին շահը՝ փոխանակ իրենցմէ օգուտ քա-
ղելու, գիրենք իրենց գէնքերէն մերկացնել տուաւ,

ըսելով թէ վստահութիւն չունի իրենց վրայ,
թէ պարսիկ գունդ մը պիտի բռնէ Ջուղան,
զայն պաշտպանելու համար թէ՛ թշնամիներուն
դէմ և թէ միանգամայն այն վտանգներուն դէմ
որ կրնար ծագիլ իրենց և վարչութեան ընդ մէջ
եղած պաղտութիւնէն: Բայց ոչ նախատիքը և ոչ
անիրաւութիւնը չկրցան մղել Հայերն ընելու այն
մատուցութիւնը՝ որուն համար կատակածիւր էին և
ղած: Թէև էջին կրնար շատել վարչութիւնն մը
որ գիրենք կը հալածէր, կը ստակային սակայն
մտածելով անգամ՝ թէ ինչ տիտը հետեւանցներ
պիտի ունենայ Աֆղաններու յաղթանակը:

Միւս կողմէն Մահմուտ գրեթէ վախ իր զգար
իր յաջորդութիւնէն. բանակին մէջ փակուած կե-
ցաւ մինչեւ որ կրահնց թէ իսպահանի մէջ տար-
տափ ու շփոթը կը տիրէ: Այն ատեն այս հան-
գամանքին օգուտ քաղելու յոյսը զինք սթափե-
ցուց, և իր բոլոր վախը փորձուցաւ հախ Ֆե-
րահպասանի առաւ, որ քաղաքէն երեք մղոն հե-
ռու արքունական զինակ մըն է, յետոյ Ջուղա
արուարձանի վրայ յարձկեցաւ. Բայց երկու
ժամ կուռ ընելէ վերջ Հայերու դէմ, որ զայն
կը պաշտպանէին, ուրիշ բանի չկրցաւ տիրել՝
բայց եթէ դիրքի մը՝ որ բնաւ կարեւորութիւն
չունէր:

Հայեր խնդրեցին Աբաբեդի վալիէն՝ որ ընդ-
հանուր հրամանատար ընտրուած էր, գէնքեր
և միջերկրի, պատրաստ ցուցնելով գիրենք Աֆ-
ղաններուն վրայ յարձկելու, և զրաւած դիրքեր-
նէն վանելու: Բայց վալիի ո՛ր է օգնութիւն
զրապա իրենց. կամ այն է որ կ'ուզէր Ջուղան
զոհել մայրաքաղաքը ազատելու համար. կամ
այն է որ ծածուկ բանակցութիւններ ուներ թե՛ ը-
նամիին հետ և կամ մոլեռանդները՝ որ թաղա-
ւորին չորս կողմը առած էին, հաճոյք կը զգա-
յին դիտելով աւելը Գրիստունէի ծաղկեալ գա-
ղութի մը: Անկալն ինծի կ'ընեի թէ՛ վալիին
մերժումը պէտք չէ վերադրել ոչ դիւանագիտու-
թեան, ոչ մատնութեան, ոչ մոլեռանդութեան,
այլ այն վարանումին ու շփոթին որ մղու տե-
վեճական կ'ընէ տկար ոգիները՝ երբ ստիպա-
ղական կացութեան մը մէջ կը գտնուին:

Մինչ այս մինչ այն՝ Աֆղանները Ջուղայի
պարիսպին մէջ խրամատ մը բացին, և Հայեր
ստիպուեցան ապամահադրութեան զայլ. աւերին
ազատեցան վճարելով եօթնհազար հազար թու-
ման, որ երեք միլիոն ֆրանքի զուամար մը կը
ձեւացնէ, և ամենամուստապաշտոյցի պայման
յանձն առնելով, այսինքն՝ յիսուն դեղանի աղ-
ջիկներ յանձնելով թշնամիին, որոնցմէ կէսը Մահ-
մուտի հարեմը տալուցնաւ, կէսն ալ իր ցորա-
վարներուն: Անկալիէն է նկարագրել ստուկուն
ու յուսահատութիւնը այն ընտանիքներուն ու
ընդ իրենց աղջիկներուն հետ իրենց պատիւն
ալ իր զոհէին, հայերը ցաւէն կարծես անզգայ
դարձեր էին, մայրերը բարձր ձայնով իրենց
աղջիկները կ'ողբային, իսկ այն թշուառ զոհե-
լը այն աստիճան յուսահատութեան մէջ էին,
որ շատերը մեռան և այդպէս ազատեցան իրենց
զաւուն վիճակէն:

Աֆղանները, թէև անգութ, այսպիսի տեսա-

բանի մը դիմաց յուզուեցան, և ոմանք, աւանդութեան նայելով, աղջիկները իրենց ծնողաց դարձուցին ձրի, ուրիշներ ալ փոխարէն պզտի փրկանք մը առնելով: Բայց դաշնադրուած գուժամարը վճարելու քիչ մը յապաղումը բաւական պատճառ համարելով Աֆղանները տիրեցին Ջուզայի բոլոր ապարանքներուն, և զլիաւոր քաղաքացիներուն տանջանքի կսկիծները զգացուցին:

Ճ. Մալալով. Պատմ. Պարսից, հտ.
Ա, էջ 158-161

ՀՆԴԻԿ ԲԱՆԱՍՏԵԼԾՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՈՒ ԱՐԾԻՒՆԵՐԸ

Երբեմն ես և իմ եղբայրս զուարթ և զոռզոլթեամբ լեցուած՝ զօրաւոր թռիչք մ'առինք գերագոյն ճանապարհները ճանչնալ ուզելով: Երբեմն Վինտիայի զագաթին վրայ ճգնաւորներու առջև երկուքնիս ալ մահուան իշխանութեանը տակ ինկած՝ անգղերու թագաւորութիւնը զբաւ զրինք մեզի: Այսօր մենք արեգական ետէն պիտի երթանք արեւելքէն մինչև արեւմուտք. այս ըսելով հողմերու ճանապարհը կը բռնենք և հեռուն երկիրը կը դիտենք. քաղաքները որ խուռն կը բարձրանային կառքի անիւներու մեծութիւնն ունէին, հոս կը հնչէր զործիքներու միաձայնութիւն մը, հոն աղօթական մրմունջներ. ամէն կողմ կը փայլփլէին շողշողուն մատանիներով զարդարուած յաւերժահարսունք:

Յետոյ ուզելով մեր բոլոր ուժերը պարզել և երկուքնիս ալ յաղթանակի ծարաւի միջոցին մէջ աւելի վեր կը բարձրանանք, կը նետուինք արեգական ճանապարհին մէջ և դէպ ի վեր սաւառնած պահուն կ'ուղղենք դէպ ի վար երազ նայուածքներ: Ան ժամանակ երկիրը՝ ղեռ կը յիշեմ՝ իւր դալար կանաչութեամբը դրուաբեալ կը պարզէր դէպ ի հեռուն իւր դաւանդները ինչպէս դաշտ մը լոռոտի ծաղիկներով ծածկուած: Գետները արօտի մ'ակօսներու կը նմանէին, և Հիմալայթ Վինտիա, Միրու՝ Ովկիանոսի ալիքներէն

շրջապատուած կը բարձրանային գետնի վրայէն՝ ինչպէս ժայռերու վրայ կանգնած փրկեր: Շուտով յոգնութիւնը, ջերմութիւնը, ջիւրմը կը տրեհն մեզի և վախը կը բարախէ մեր սրտերուն մէջ: Յիշատի այլևս չէինք տեսնար ոչ Քիվերայի արեւելքը և հիւսիսը, ոչ ալ Եւրոպայի աւերակները և հարաւը, ոչ ալ անոնց մէջ գտնուած ափունքները. ամենայն ինչ կը թուէր վառարան մը արեգակով լեցուած. կարծես թէ կրակը տիեզերքը կը հալեցնէր, ինչպէս աշխարհներու աւերման օրը: Արեգակը բոլորովին կարմրած՝ կրակի զանգուած մ'էր երկնքի կեդրոնը. հագիւ թէ իւր անհուն մարմինը կը զատուէր հրդեհէն: Յետ տաժանելի ճիգերու կրցայ միայն զինքը դիտել և նա երկրիս չափ մեծ երեցաւ ինձի:

Բայց ահա, յանկարծ, իմ եղբայրս պայքարէն հրաժարելով ինքզինը թոյլ կու տայ ու կ'իյնայ երեսը դէպ ի գետին. զայս տեսնելով կը փութամ ինքզինքս կը զահալիծեմ երկինքէն դէպ ի վար թևերովս պաշտպանուած չայրեցաւ. բայց հրայրեաց արեգակը զիս այրեց՝ երբ օդին միջէն զահալիծեմ կ'իջնայի: Վինտիա զիս ընդունեցաւ վերջապէս. թևերս այրուած էին, հոգիս ապշութեան մէջ. իմին եղբայրս կ'ըսեն ընկաւ Եւրասիականայի վրայ:

Թրք. Հ. Ա. Յուսէֆեւս

ԲԱՅՈՒԱՆ Է ԲԱԴԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆԻ

Ամբողջ տարւայ (26 գիրք)

Բաժանորդագիրն է

Բագու 5 բուրքի

Ուրիշ քաղաքներ 6 բուրքի

Արտասահման 22 ֆր. կամ 8. բուրքի
Իւրաքանչիւր զրքի գինն է 30 կոպէկ

Դիմել՝ Բագու Հ. Կ. Միւրթեան հրատարակչական սեկցիային